

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie

30-070 Kraków ul. Piastowska 32, tel. 012/422-06-36, fax 012/422-06-36 w.44

e-mail: biuro@rops.krakow.pl

Identyfikacja Potrzeb Informacyjnych z Obszaru Polityki
Społecznej

RAPORT Z BADAŃ ANKIETOWYCH

WERSJA SKRÓCONA

Kraków, grudzień 2008 r.

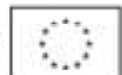
Kopiowanie i rozpowszechnianie może być dokonane z podaniem źródła

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Małopolskie Obserwatorium Polityki Społecznej - Etap I
Projekt współfinansowany przez Unię Europejską
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

SPIS TREŚCI

Wykaz używanych skrótów:	3
Wprowadzenie	4
Metodologia badania.....	6
Główne wyniki badania	10
Rekomendacje.....	17
Rekomendowane obszary badawcze.....	21

Wykaz używanych skrótów:

IPI OPS – Identyfikacja Potrzeb Informacyjnych z Obszaru Polityki Społecznej

JOPS – Jednostki Organizacyjne Pomocy Społecznej

NGOs – Jednostki z Obszaru Trzeciego Sektora (*non governmental organisations*)

MORPiE – Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji

MOPS – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej

OPS – Ośrodek Pomocy Społecznej

PCPR – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie

PO KL – Program Operacyjny Kapitał Ludzki

PES – Podmioty Ekonomii Społecznej

ROPS – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie

BZI – Biblioteka Zasobów Informacyjnych

Wprowadzenie

Celem głównym projektu „Małopolskie Obserwatorium Polityki Społecznej” jest „Efektywna polityka społeczna w województwie małopolskim”. Cel ten będzie realizowany poprzez osiągnięcie, przypisanych do niego, następujących celów szczegółowych:

1. zapewnienie dostępu do zintegrowanych informacji wspomagających planowanie lokalnych strategii i programów rozwiązywania problemów społecznych;
2. diagnoza z obszaru wykluczenia społecznego wspierająca efektywne wykorzystanie środków unijnych;
3. ułatwienie oceny skuteczności rozwiązań wdrażanych w obszarze polityki społecznej.

Powyższe cele szczegółowe wyznaczają główne obszary badawcze projektu, które zostaną poddane szczegółowej analizie przez zespół Obserwatorium. Badania realizowane w ramach projektu będą miały na celu dostarczenie użytecznych informacji, przydatnych w pracy realizatorów polityki społecznej w regionie.

Realizowane badania stanowiąc będą pogłębioną analizę problemów społecznych słabo rozpoznanych i zbadanych, a ważnych z punktu widzenia strategii społecznych w województwie małopolskim. Badawcze i analityczne zadania Obserwatorium prowadzone będą w oparciu o zapotrzebowanie informacyjne lokalnych i regionalnych instytucji pomocy i integracji społecznej. Służy temu przede wszystkim realizacja pierwszego zadania projektu „Małopolskie Obserwatorium Polityki Społecznej – Etap I”, w ramach którego wykonane jest niniejsze badanie pt. **Identyfikacja potrzeb informacyjnych z obszaru polityki społecznej**, korespondujące z poszczególnymi celami szczegółowymi całego projektu.

Wachlarz priorytetów badawczych zostanie opracowany w oparciu o wyniki badań potrzeb informacyjnych realizowanych w 2008 (niniejsze badanie) i kolejnych w 2010 roku. Zdiagnozowane obszary badawcze, które z przyczyn organizacyjnych nie będą mogły zostać zagospodarowane przez Obserwatorium, zostaną upublicznione, stanowiąc podstawę do przekazania ich realizacji - np. w ramach otwartych konkursów - zewnętrznym wykonawcom. Tak skonstruowana strategia badawcza pozwoli na uniknięcie powielania istniejących już danych oraz identyfikację aktualnych potrzeb informacyjnych w interesującym nas obszarze, w skali całego województwa. Upublicznienie wyników badań nastąpi za pośrednictwem - przewidzianych w projekcie - konferencji, szkoleń, publikacji książkowych oraz raportów i informacji umieszczanych w serwisie internetowym Obserwatorium.

Obok aktywności badawczej, Obserwatorium prowadzić będzie monitoring problemów społecznych w ramach systemu segregacji i kondensacji informacji zewnętrznych, czemu służyć ma stale aktualizowana Biblioteka Zasobów Informacyjnych (rozbudowana o moduł dla Małopolskiego Obserwatorium Polityki Społecznej Biblioteka Zasobów Informacyjnych MORPiE).

Ważnym rezultatem funkcjonowania Obserwatorium będzie również model ewaluacji polityk i programów społecznych skierowany w szczególności do małopolskich Ośrodków Pomocy Społecznej i Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie. Podstawowym zadaniem wypracowanego modelu będzie umożliwienie realizatorom polityk i programów społecznych dokonania ewaluacji lokalnych strategii rozwiązywania problemów społecznych oraz programów pomocy i integracji społecznej. Ewaluacja nie jest tutaj widziana, jako doraźne narzędzie służące okresowej ocenie, ale jako stały element projektowania oraz modyfikacji polityk i programów społecznych. W modelu ewaluacji, wypracowanym przez Obserwatorium, szczególny nacisk zostanie położony na możliwość jego praktycznego zastosowania w pracy lokalnych instytucji pomocy i integracji społecznej. Tak pomyślana ewaluacja jest źródłem informacji o efektywności, skuteczności, użyteczności i trwałości produktów i rezultatów osiągniętych poprzez dany program społeczny. Opracowany model ewaluacji zostanie następnie upubliczniony w formie podręcznika (również w wersji elektronicznej).

Metodologia badania

Strategia gromadzenia i analizy danych empirycznych w ramach IPI OPS obejmowała:

I poziom badań ankietowych – ankietą rozsyłaną (pocztowa),

II poziom indywidualnych wywiadów pogłębionych – eksperckich,

III poziom wywiadów grupowych,

Niezależnie od jakościowej części badań (poziom II i III) zostało zrealizowane **badanie ilościowe**, którego wyniki prezentowane są w niniejszym raporcie. Kwestionariusz ankiety pocztowej rozesłano do **celowo** dobranych podmiotów pomocy i integracji społecznej: a) głównych jednostek pomocy społecznej, b) podmiotów z obszaru trzeciego sektora, c) podmiotów ekonomii społecznej, działających na terenie województwa małopolskiego. Respondenci badania ankietowego dobrani zostali w oparciu o definicję podmiotów pomocy i integracji społecznej stosowaną na użytek Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013, wedle której do tej grupy zaliczane są *„Jednostki organizacyjne pomocy społecznej określone w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z dnia 15 kwietnia 2004 r. z późn. zm.) oraz jednostki zatrudnienia socjalnego, organizacje pozarządowe działające w sferze pomocy i integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej i inne podmioty prowadzące działalność w sferze pomocy i integracji społecznej”*¹.

Cele badania

Głównym celem badania było zgromadzenie informacji będących punktem wyjścia dla dalszych prac badawczych i analitycznych prowadzonych przez Obserwatorium. Wyniki owych działań badawczych będą kierowane w szczególności do projektantów i realizatorów polityk i programów społecznych w województwie małopolskim. Znajomość deficytów informacyjnych zaowocuje w przyszłości realizacją badań, których wyniki, wnioski i rekomendacje będą mogły zostać praktycznie wykorzystane w planowaniu skutecznych strategii i programów rozwiązywania istotnych problemów społecznych – **na poziomie gminnym, powiatowym, regionalnym**.

¹ „Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007 - 2013”, 2007, s. 317, www.efs.gov.pl.

Szczegółowe cele badania:

1. wyłonienie minimum pięciu tematów badawczych, które zostaną zrealizowane przez zespół Obserwatorium;
2. ocena istniejących źródeł pozyskiwania informacji;
3. identyfikacja trudności w dostępie do informacji;
4. identyfikacja problemów społecznych, w tym tych nowych, które są słabo rozpoznane i wymagają szczegółowej, pogłębionej i wielowymiarowej analizy;
5. identyfikacja problemów społecznych, w stosunku do których konieczne jest cykliczne zdobywanie informacji;
6. identyfikacja zapotrzebowania na szkolenia w dziedzinie diagnozy, ewaluacji bądź identyfikacji zasobów informacyjnych;
7. określenie preferowanej formy dystrybucji informacji przez Obserwatorium.

Strategia dotarcia do respondentów

Wybór ankiety rozsyłanej został podyktowany założeniem, iż poziom zwrotów – decydujący wskaźnik rzetelności informacji zbieranych za pomocą kwestionariusza ankiety pocztowej - w przypadku respondentów instytucjonalnych, współpracujących z Regionalnym Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Krakowie, będzie bardzo wysoki. Założenie to wynika z doświadczeń pracowników ROPS. Wykorzystując ankietę rozsyłaną w celu opracowania bilansu potrzeb w zakresie pomocy społecznej na przełomie 2006/2007 roku, ROPS otrzymał 90%², a w 2008 roku 86%³ poziom zwrotów. W porównaniu z danymi podawanymi w literaturze fachowej jest to bardzo wysoki, rzadko spotykany w badaniach społecznych, wynik. Z uwagi na fakt, iż badaniem ankietowym objęto w dużej części te same jednostki, co w przypadku wspomnianego bilansu, założono zbliżony poziom zwrotów rozesłanych ankiet.

Niestety założenie to nie sprawdziło się w przypadku organizacji z obszaru trzeciego sektora oraz podmiotów ekonomii społecznej. Mimo trzykrotnie wysłanego listu przypominającego wraz z prośbą o odesłanie wypełnionego kwestionariusza ankiety, poziom zwrotów z NGOs wyniósł jedynie 20%. Z 16 rozesłanych ankiet do PES, do Obserwatorium wróciły 4 kwestionariusze. W przypadku OPS poziom zwrotów wyniósł 77%. W przypadku PCPR nie odpowiedziały jedynie dwie jednostki. W ROPS rozprawdzono 6 ankiet i wszystkie zostały zwrócone.

² „Bilans potrzeb w zakresie pomocy społecznej 2006/2007”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, dostępny na stronie: www.rops.krakow.pl.

³ „Bilans potrzeb w zakresie pomocy społecznej 2008”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie

Jednostki organizacyjne pomocy społecznej

Kwestionariusz ankiety został wysłany do przedstawicieli głównych jednostek pomocy społecznej tj. kierowników/dyrektorów wszystkich OPS (182 jednostki) oraz PCPR (19 jednostek) działających w Małopolsce. W tym celu została wykorzystana baza adresowa PCPR i OPS Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie, sporządzona w oparciu o dane „Bilansu potrzeb w zakresie pomocy społecznej 2008” – data aktualizacji czerwiec 2008 r.

Kwestionariusz ankiety został również przekazany do wypełnienia kierownikom działów i wybranym pracownikom Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie.

Podmioty z obszaru trzeciego sektora

Kwestionariusz ankiety został także rozesłany do podmiotów z obszaru trzeciego sektora, funkcjonujących w regionie. Adresatów wybrano z następujących źródeł: a) z rejestru organizacji pożytku publicznego zamieszczonego na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości⁴; (stan na dzień 4 sierpnia 2008 r.), b) bazy organizacji pozarządowych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego (bieżąca aktualizacja). Z wymienionych powyżej baz, zostały wyłonione te organizacje i stowarzyszenia, które działają na rzecz grup podatnych i poważnie zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wyboru dokonano w oparciu o definicję grup podatnych na wykluczenie społeczne i poważnie zagrożonych wykluczeniem zawartą w Narodowej Strategii Integracji Społecznej dla Polski⁵.

Ankieta została wysłana zatem do tych organizacji pozarządowych z województwa małopolskiego, które: a/ posiadają status organizacji pożytku publicznego, b/ działają na rzecz grup podatnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Lista organizacji, które zostały wybrane z rejestru organizacji pożytku publicznego, została

⁴ www.opp.ms.gov.pl.

⁵ Do grup podatnych na wykluczenie społeczne, według Narodowej Strategii Integracji Społecznej, zaliczają się: a) dzieci i młodzież ze środowisk zaniedbanych, b) dzieci wychowujące się poza rodziną, c) kobiety samotnie wychowujące dzieci, d) kobiety pozostające poza rynkiem pracy, e) ofiary patologii życia rodzinnego, f) osoby o niskich kwalifikacjach, g) osoby bezrobotne, h) żyjący w bardzo trudnych warunkach mieszkaniowych, i) niepełnosprawni i chronicznie chorzy, j) osoby chorujące psychicznie, k) starsze osoby samotne, l) opuszczający zakłady karne, m) imigranci, n) osoby należące do romskiej mniejszości etnicznej. Grupy poważnie zagrożone wykluczeniem społecznym w Polsce: a) dzieci i młodzież wypadająca z systemu szkolnego, b) osoby długookresowo bezrobotne, c) opuszczający więzienia, d) niektóre kategorie ludności wiejskiej (pracownicy byłych Państwowych Gospodarstw Rolnych, chłopi nieprodukujący na rynek), e) osoby zagrożone eksmisją z zamieszkiwanych lokali, f) imigranci zarobkowi wchodzący do szarej strefy zatrudnienia, g) osoby uzależnione od alkoholu i narkotyków, h) bezdomni, i) imigranci utrzymujący się z pracy nielegalnej, j) osoby należące do romskiej mniejszości etnicznej. „Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski”, 2004, <http://www.mps.gov.pl/userfiles/File/mps/NSIS.pdf>.

uzupełniona o te podmioty, które nie posiadają statusu organizacji pożytku publicznego, ale wyróżniają się aktywnością na polu przeciwdziałania wykluczeniu i integracji społecznej w województwie małopolskim. Zostały one wybrane z bazy danych organizacji pozarządowych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, przekazanej przez Koordynatora współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Podmioty Ekonomii Społecznej (PES) w Małopolsce

Trzecia grupa adresatów ankiety pocztowej obejmowała podmioty ekonomii społecznej działające na terenie województwa małopolskiego: a) spółdzielnie socjalne, b) zakłady aktywności zawodowej oraz c) centra integracji społecznej - CIS. Baza podmiotów ekonomii społecznej działających w Małopolsce, która wykorzystana została na użytek niniejszego badania powstała w projekcie realizowanym przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL - „Akademia Przedsiębiorczości. Rozwój Alternatywnych Form Zatrudnienia”⁶. Baza została aktualizowana w sierpniu 2008 roku, w ramach kolejnego projektu ROPS z obszaru ekonomii społecznej - „Akademia Rozwoju Ekonomii Społecznej – Etap I”.

⁶ „Przedsiębiorczość społeczna – teoria i praktyka”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie 2008. Projekt „Akademia Przedsiębiorczości. Rozwój alternatywnych form zatrudnienia”.

Główne wyniki badania

W ramach badania „Identyfikacja potrzeb informacyjnych z obszaru polityki społecznej” zebrano 217 wypełnionych kwestionariuszy ankiety (ankieta rozsyłana). Adresatami tej ankiety były: jednostki organizacyjne pomocy społecznej (OPS, PCPR i ROPS), podmioty z obszaru trzeciego sektora oraz podmioty ekonomii społecznej. Ostateczny poziom zwrotów prezentuje się następująco:

- ośrodki pomocy społecznej – odesłano 139 ankiet. Uzyskano zatem 77% poziom zwrotów spośród wszystkich 182 ośrodków w Małopolsce (w tym 3 MOPS z powiatów grodzkich).
- powiatowe centra pomocy rodzinie – odesłano 17 ankiet spośród wszystkich 19 jednostek w Małopolsce.
- podmioty z obszaru trzeciego sektora – odebrano 51 ankiet. Uzyskano zatem 20% poziom zwrotów spośród 282 adresatów ankiety rozsyłanej.
- podmioty ekonomii społecznej – odesłano 4 ankiety spośród 16 adresatów ankiety rozsyłanej.
- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie – zgromadzono 6 ankiet spośród 6 rozprawdzonych.

Kwestionariusz ankiety rozsyłanej składał się z trzech części. W części pierwszej pytano o grupy społeczne, którymi zajmują się badane instytucje, sposób wykorzystywania oraz ocenę stanu zasobów informacyjnych w odniesieniu do grup wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. W tej części pytano również o ocenę i przyczyny trudności w dostępie do aktualnych i rzetelnych informacji. Część druga kwestionariusza służyła identyfikacji problemów społecznych, które a) do tej pory nie zostały wystarczająco zdiagnozowane, b) są stosunkowo nowe, co powoduje pojawienie się luk informacyjnych, c) wymagają cyklicznej diagnozy i d) powinny zostać zdiagnozowane w pierwszej kolejności. Dodatkowe zagadnienia, związane z realizowanym projektem „Małopolskie Obserwatorium Polityki Społecznej – Etap I”, zostały zamieszczone w trzeciej części kwestionariusza. Znalazły się tam pytania służące identyfikacji a) preferowanej formy prezentacji danych, b) potrzeb szkoleniowych⁷ oraz c) oczekiwań wobec Biblioteki Zasobów Informacyjnych (moduł zostanie stworzony na bazie istniejącej BZI MORPiE).

Poniżej znajduje się streszczenie powyższych części kwestionariusza ankiety IPI OPS.

⁷ To pytanie odnosiło się jedynie do JOPS.

Grupy społeczne i ich problemy w pracy badanych instytucji

Problemy, którymi zajmują się badane instytucje, zależą od ich profilu. NGOs i PES podejmują zazwyczaj działania na rzecz pomocy konkretnej grupie wykluczonej bądź zagrożonej wykluczeniem społecznym. W świetle wyników IPI OPS taką grupę stanowią najczęściej osoby niepełnosprawne. Natomiast JOPS, a w szczególności OPS, odpowiadają na potrzeby wielu grup zagrożonych wykluczeniem i realizują liczne zadania wynikające głównie z ustawy o pomocy społecznej.

Najczęściej wskazywaną grupą wymagającą pomocy ze strony instytucji są, w świetle wyników badania, niepełnosprawni. Niepełnosprawność jest tym problemem, wokół którego skupiają się liczne inne zjawiska utrudniające tym osobom pełne uczestnictwo w życiu społecznym wynikające, między innymi, ze stosunkowo niskiego poziomu wykształcenia w grupie osób niepełnosprawnych oraz ich problemów finansowych związanych z wysokim wskaźnikiem bezrobocia (skorelowanego zresztą z poziomem wykształcenia). Ze zjawiskiem niepełnosprawności wiążą się w końcu problemy całej rodziny, w której osoba niepełnosprawna funkcjonuje. Brak wiedzy o możliwych formach wsparcia osób niepełnosprawnych, połączony z częstą tendencją rodzin do ukrywania (szczególnie na terenie gmin wiejskich) tego problemu, prowadzi w efekcie do dalszego wykluczenia osób niepełnosprawnych z życia społecznego. Oprócz osób niepełnosprawnych, do głównych adresatów działań badanych instytucji zaliczyć należy (według częstotliwości wskazań) osoby ubogie oraz seniorów.

Odnosnie osób ubogich, respondenci podkreślali przede wszystkim stosowanie nieadekwatnych do rzeczywistości wskaźników diagnozujących faktyczną sytuację Małopolan w tym obszarze. Należy w tym miejscu wskazać na problemy samych instytucji lokalnych (głównie OPS), które diagnozują ubóstwo jedynie na podstawie udzielonego wsparcia, najczęściej finansowego, osobom zgłaszającym się do OPS i nieprzekraczającym tzw. ustawową granicę ubóstwa.

Sytuacja osób starszych znalazła się na trzecim miejscu, wśród najczęściej wskazywanych przez respondentów problemów, którymi zajmują się badane instytucje. Badani podkreślali tutaj wieloaspektowość tego zagadnienia. Zwracano również uwagę na fakt, iż z problemami osób starszych wiążą się takie zjawiska jak: niepełnosprawność, ubóstwo i przemoc.

Ocena dostępnych informacji

Ocena informacji dotyczących problemów społecznych, została podzielona na trzy aspekty: jakość merytoryczna, dostępność i aktualność informacji. Badani oceniali każdy z tych wymiarów na pięciopunktowej skali. Średnia ocena poszczególnych aspektów istniejących informacji prezentuje się następująco:

- jakość merytoryczna - średnia ocena **3,40** na skali pięciopunktowej;
- dostępność - średnia ocena **3,30** na skali pięciopunktowej;
- aktualność informacji - średnia ocena **3,30** na skali pięciopunktowej.

Stosunkowo najlepiej zostały ocenione (łącznie oceny w/w trzech aspektów) informacje dotyczące problemu bezrobocia oraz sytuacji rodzin wielodzietnych. Informacje o trzech, najczęściej wskazywanych w badaniu, grupach, którym instytucje udzielają wsparcia uzyskały również średnie oceny (osoby starsze – 3,5; osoby niepełnosprawne – 3,57; osoby żyjące w ubóstwie – 3,72). Najgorzej zostały ocenione informacje odnoszące się do osób chorujących psychicznie (2,93) oraz ofiar przemocy w rodzinie (3,25).

Identyfikacja trudności w dostępie do informacji

Znaczne zapotrzebowanie na informacje z obszaru polityki społecznej nie idzie w parze z dostępem do takich danych. Badane instytucje zgłaszają trudności w dostępie do informacji o problemach grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. W badaniu potrzeb informacyjnych pytano o następujące przyczyny owych trudności w dostępie do informacji: a/ formalno-prawne przeszkody, b/ nieformalne przeszkody, c/ odpłatność za korzystanie z informacji, d/ problemy z identyfikacją źródeł informacji, e/ trudności z interpretacją danych. Badane instytucje, uwzględniając wszystkie wyżej wymienione wymiary, najczęściej wskazują na trudność w dostępie do informacji odnoszących się do sytuacji osób chorujących psychicznie, uzależnionych od alkoholu oraz niepełnosprawnych.

Formalno-prawne przeszkody występują głównie w dostępie do informacji na temat osób niepełnosprawnych. Nieformalne trudności były najczęściej wskazywane przez respondentów w odniesieniu do ofiar przemocy w rodzinie. Odpłatność za korzystanie z informacji występuje najczęściej, w opinii badanych, w sytuacji ubiegania się o dane dotyczące osób niepełnosprawnych oraz przewlekle chorych. Trudności z identyfikacją źródeł informacji dotyczą najczęściej ofiar przemocy w rodzinie. Przedstawiciele badanych instytucji najczęściej zgłaszali problemy z interpretacją danych na temat sytuacji, po raz kolejny, osób niepełnosprawnych.

Informacja w pracy badanych instytucji

Informacje o problemach społecznych są wykorzystywane przez badane instytucje w realizacji wielorakich zadań. Mimo iż udzielanie pomocy finansowej przeważa w działalności badanych instytucji (szczególnie w odniesieniu do JOPS), to wyróżnić można również inne, „niefinansowe” zadania, których realizacja wymaga wykorzystania informacji o problemach grup wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym. Badane instytucje potrzebują zatem informacji do m.in.: realizacji efektywnej pracy socjalnej, budowania lokalnych strategii rozwiązywania problemów społecznych, tworzenia adekwatnego do potrzeb społeczności lokalnej poradnictwa (np. prawne, psychologiczne), realizacji projektów systemowych PO KL, czy tworzenia partnerstwa lokalnego.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że badani przedstawiciele instytucji, poza liczbowymi informacjami o problemach występujących w środowiskach lokalnych, chcieliby uzyskać informacje o problemach występujących w konkretnych rodzinach na terenie danej gminy. Informacja taka umożliwiałaby podjęcie interwencji, czy też pracy socjalnej w stosunku do osób i rodzin, które same nie zgłaszają się do instytucji pomocy i integracji społecznej.

II

Istniejące od dawna niezdiagnozowane problemy społeczne

Najważniejsza, z punktu widzenia celów badawczych, część kwestionariusza identyfikuje luki informacyjne w obszarze polityki społecznej. Osobno badano problemy społeczne, które do tej pory nie zostały wystarczająco zdiagnozowane, mimo stosunkowo długiej „historii” oraz takie problemy, które są stosunkowo nowe. Do pierwszej grupy należą: przemoc w rodzinie, niepełnosprawność oraz alkoholizm. Są to zjawiska trudne do zdiagnozowania m.in. ze względu na ich ukryty charakter oraz mentalność osób dotkniętych danym problemem.

Niewystarczająco zdiagnozowane, według przedstawicieli badanych instytucji, są również zagadnienia związane z bezrobociem (w tym bezrobociem kobiet) oraz ubóstwem.

Niezdiagnozowane nowe problemy społeczne

Wśród nowych problemów społecznych, które pojawiły się na „rynku” polityki społecznej na pierwsze miejsce zdecydowanie wysuwa się problem dzieci pozostawionych bez opieki w wyniku migracji zarobkowych swoich rodziców (sieroctwo migracyjne). Problem ten, nagłośniany ostatnimi czasy przez polskie media, powinien, według respondentów, zostać rzetelnie zbadany. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż migracje osób w wieku produkcyjnym wpływają nie tylko na sytuację dzieci i młodzieży, ale również osób starszych. Do grona nowych problemów społecznych należy z pewnością zaliczyć również uzależnienia dzieci i dorosłych od nowych technologii komunikacyjnych oraz problem rosnącej przestępczości wśród młodzieży szkolnej. Generalnie, nowe problemy społeczne odnoszą się głównie do dzieci i młodzieży. Respondenci zaznaczają, iż w przeszłości takie problemy nie występowały, bądź nie były zauważane.

Problemy społeczne wymagające cyklicznej aktualizacji danych

Zdaniem badanych większość informacji na temat istniejących problemów społecznych wymaga cyklicznej aktualizacji. Jednakże, istnieje pewna grupa zjawisk, w stosunku do których wymóg stałego monitoringu jest wręcz konieczny:

- przemoc (zwłaszcza w rodzinie),
- aktywność zawodowa w środowisku lokalnym
- niepełnosprawność.

Brak aktualnych danych – szczególnie na poziomie lokalnym - na temat dwóch ostatnich problemów był stale podkreślany przez respondentów.

Problemy społeczne wymagające najpilniejszego rozpoznania

W ankiecie pytano wreszcie o te problemy, które, biorąc pod uwagę przede wszystkim bieżące potrzeby informacyjne instytucji, wymagają najpilniejszego rozpoznania. Odpowiedzi na to pytanie pokrywają się często z poprzednimi wskazaniami respondentów.

Przemoc, szczególnie przemoc w rodzinie, jest tym problemem, który należy stosunkowo szybko i dogłębnie zdiagnozować. Na drugim miejscu znalazło się sieroctwo migracyjne. Jest to względnie „nowe” zjawisko, którego rozmiary uległy nasileniu po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Jest to problem wielowymiarowy, i słabo zdiagnozowany.

Problemy osób niepełnosprawnych (intelektualnie i fizycznie) znajdują się na trzecim miejscu. W dalszej kolejności badaniu powinny zostać poddane zjawiska uzależnień, w tym uzależnień od nowych technologii komunikacyjnych oraz bezrobocie, szczególnie bezrobocie kobiet i bezrobocie występujące na terenach wiejskich.

Preferowana forma prezentacji danych

Najlepsze formy prezentacji danych wiążą się, według respondentów, z możliwością bezpośredniego kontaktu przekazujących z odbierającymi informacje. Zatem, w świetle wyników badań ankietowych, szkolenia są najbardziej pożądaną – najskuteczniejszą z punktu widzenia jasności przekazu - formą prezentacji danych. Również konferencje są postrzegane jako atrakcyjna forma przekazu, gdyż stwarzają możliwość przedyskutowania prezentowanych informacji oraz stanowią atrakcyjną platformę do wymiany doświadczeń. Dane, przekazywane odbiorcom w formie pośredniej, powinny być umieszczane na stronach internetowych. Zarówno prezentacja w formie bezpośredniej, jak i pośredniej w formie publikacji

elektronicznych, stanowi najefektywniejszą formę prezentacji danych. Tymczasem, zestawienia (statystyczne, tabelaryczne) oraz raporty z wyników badań, przekazywane w formie publikacji książkowej, nie cieszą się obecnie dużym zainteresowaniem.

Szkolenia

Zapotrzebowanie na szkolenia było badane jedynie wśród jednostek organizacyjnych pomocy społecznej⁸. Katalog oferty szkoleniowej, zaproponowany przez Obserwatorium i zawarty w kwestionariuszu IPI OPS, obejmował trzy tematy: a) diagnoza problemów społecznych, b) ewaluacja programów i projektów społecznych, c) identyfikacja i korzystanie z zasobów informacyjnych projektu.

- Szkolenia z zakresu diagnozy problemów społecznych cieszą się wśród badanych największym zainteresowaniem.
- Szkolenia związane z ewaluacją projektów i programów społecznych cieszą się, w świetle wyników IPI OPS, dużym powodzeniem. Jest to ważna informacja, szczególnie że, ewaluacja, jako nowoczesne narzędzie kreowania horyzontalnej polityki społecznej na każdym ze szczebli samorządu, jest coraz częściej doceniana, zarówno przez kreatorów, jaki i realizatorów polityki społecznej w województwie małopolskim.
- Identyfikacja i korzystanie z zasobów informacyjnych było najrzadziej wybieranym przez badanych tematem szkolenia.

Biblioteka Zasobów Informacyjnych

W kwestionariuszu ankiety badano również kwestie związane z planowaną rozbudową Biblioteki Zasobów Informacyjnych Małopolskiego Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji o moduł dla Małopolskiego Obserwatorium Polityki Społecznej. Należy w tym miejscu podkreślić, że jedynie 17% badanych korzystało z Biblioteki Zasobów Informacyjnych dostępnej na stronie internetowej MORPiE. Wspomniane źródło informacji nie zostało wysoko ocenione – średnia ocena wyniosła 3 na pięciopunktowej skali. Zdecydowana większość respondentów nie wskazała tematyki, z obszaru której należałoby gromadzić informacje potrzebne w prawidłowym funkcjonowaniu badanych instytucji.

⁸ Jedno z założeń Koncepcji badania „Identyfikacja potrzeb informacyjnych z obszaru polityki społecznej”

Rekomendacje

- Badane instytucje udzielają wsparcia różnym grupom wykluczonym i zagrożonym wykluczeniem społecznym, w zależności od charakteru poszczególnych podmiotów objętych badaniem „Identyfikacja potrzeb informacyjnych z obszaru polityki społecznej” (IPI OPS). Ośrodki pomocy społecznej (OPS) pomagają bardzo szerokiej gamie grup potrzebującym pomocy, co wynika z zapisów ustawy o pomocy społecznej z 2004 roku⁹. Powiatowe centra pomocy rodzinie odnoszą się głównie w swojej działalności do potrzeb rodzin zastępczych oraz osób niepełnosprawnych, co również jest zapisane w ustawie o pomocy społecznej z 2004 roku¹⁰, a także w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych¹¹. Tymczasem, działania jednostek z obszaru trzeciego sektora (NGOs) oraz podmiotów ekonomii społecznej (PES) są zdecydowanie bardziej zdywersyfikowane i skupione na pomocy konkretnej, najczęściej jednej grupie wykluczonej bądź zagrożonej wykluczeniem społecznym. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie (ROPS), zgodnie z ustawą o pomocy społecznej, realizuje zadania samorządu województwa¹² związane z kreowaniem polityki społecznej w regionie. W związku z powyższym, badania prowadzone w przyszłości przez Obserwatorium, powinny uwzględniać przede wszystkim problemy tych grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, które znajdują się w kręgu oddziaływania znacznej części badanych instytucji.

Trzy grupy, na które badane instytucje najczęściej wskazywały, to: **osoby niepełnosprawne, ubogie oraz starsze.**

- Badane instytucje (jednostki organizacyjne pomocy społecznej, podmioty z obszaru trzeciego sektora i podmioty ekonomii społecznej) najczęściej wskazywały na pomaganie osobom niepełnosprawnym. Konieczne wydaje się zatem stworzenie jednolitej bazy danych obejmującej statystyki dotyczące sytuacji osób niepełnosprawnych i jej cykliczna aktualizacja z uwzględnieniem m.in. następujących charakterystyk:
 - rodzaj i stopień niepełnosprawności;
 - wykształcenie;
 - aktywność na rynku pracy.

⁹ USTAWA z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2008 r. Nr 115, poz. 728), Art. 17.

¹⁰ USTAWA z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2008 r. Nr 115, poz. 728), Art. 19.

¹¹ USTAWA z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (t.j. Dz.U. 2008 nr 14 poz. 92), Art. 35a.

¹² USTAWA z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2008 r. Nr 115, poz. 728), Art. 21.

Badane instytucje zgłaszają liczne, najczęściej formalne, problemy związane ze statystyką osób niepełnosprawnych. Dostęp do takich statystyk powinien zostać uproszczony. Uelastycznieniu powinien również ulec system wymiany informacji pomiędzy kluczowymi instytucjami gromadzącymi dane o osobach niepełnosprawnych. Uzasadnione wydaje się, aby informacje na ten temat były gromadzone i przetwarzane przez odpowiednią instytucję.

- Ważne w pracy badanych instytucji są problemy osób ubogich. Respondenci z badanych instytucji wskazują na trudności związane z samym pomiarem ubóstwa. Z jednej strony problemem jest stosowanie przez jednostki organizacyjne pomocy społecznej nieadekwatnych wskaźników identyfikujących stan faktycznego ubóstwa (tzw. ustawowa granica ubóstwa). Z drugiej zaś strony, można mówić o braku rozwiązań instytucjonalnych zapewniających stałe zasilanie trafnych wskaźników ubóstwa. Badane instytucje wskazują także na nieformalne przeszkody w uzyskiwaniu informacji dotyczących osób ubogich. Mogą one wynikać z tego, że osoby dotknięte ubóstwem często nie zgłaszają się do instytucji udzielających pomocy, uniemożliwiając tym samym identyfikację skali i charakteru tego problemu, szczególnie na poziomie lokalnym. Analiza danych zastanych mogłaby dostarczyć informacji dotyczącej skali i charakteru ubóstwa, ale jedynie na poziomie regionalnym.
- Problemy osób starszych były również często wskazywane przez respondentów, jako te, którymi zajmuje się dana instytucja. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że do grupy negatywnych zjawisk społecznych, związanych z sytuacją osób starszych, należą, poza tymi wymienionymi powyżej (niepełnosprawność oraz ubóstwo) jeszcze:
 - brak specjalistycznej opieki medycznej w środowisku lokalnym;
 - pozostawienie osób starszych bez opieki w wyniku migracji zagranicznych rodzin.

W badaniu sytuacji społeczno-ekonomicznej małopolskich seniorów należy każdorazowo zwracać uwagę na wielowymiarowość i kompleksowość tego zagadnienia.

- Generalnie, badania dostarczające informacji na temat wyżej wymienionych grup społecznych (osób niepełnosprawnych, ubogich oraz seniorów) powinny prowadzić do syntetyzacji informacji w danym obszarze. Przed przystąpieniem do badań należy dokonywać szczegółowej analizy istniejących danych, aby nie powielać informacji.
- Poza problemami grup, które badane instytucje najczęściej wskazywały w „Identyfikacji potrzeb informacyjnych z obszaru polityki społecznej”, w projektowaniu badań z obszaru polityki społecznej, powinno się uwzględnić

również między innymi te problemy społeczne, które do chwili obecnej nie zostały wystarczająco zdiagnozowane. Według respondentów, reprezentujących badane instytucje, takimi problemami są przede wszystkim:

- przemoc w rodzinie;
- niepełnosprawność (problem po raz kolejny wskazywany)
- alkoholizm.

Warto w tym miejscu pokreślić, iż identyfikowane w badaniu luki oraz zapotrzebowanie informacyjne, odnoszą się do zjawisk wieloaspektowych, które najczęściej ogniskują się w rodzinie.

- Respondenci wskazują również na nowe problemy społeczne, które ich zdaniem powinny być zdiagnozowane przez Obserwatorium:
 - problem dzieci pozostawionych bez opieki w wyniku migracji zagranicznych rodziców – sieroctwo migracyjne;
 - nowe formy uzależnień - uzależnienia od nowych technologii;
 - przemoc w środowisku szkolnym i rówieśniczym.

Brak aktualnej informacji o wyżej wymienionych problemach negatywnie odbija się na pracy instytucji pomocy i integracji społecznej.

- Ważnym elementem badań realizowanych w ramach Obserwatorium powinna być cykliczność zbieranych informacji. Dotyczy ona w szczególności problemów społecznych na szczeblu lokalnym. Respondenci najczęściej wskazywali na następujące obszary, w których konieczne są cykliczne badania:
 - przemoc, w szczególności przemoc w rodzinie i przemoc w środowisku rówieśniczym;
 - aktywność zawodowa mieszkańców województwa małopolskiego:
 - statystyka osób bezrobotnych;
 - aktywność zawodowa kobiet;
 - bezrobocie na obszarach wiejskich;
 - sytuacja osób niepełnosprawnych:
 - statystyka osób niepełnosprawnych;
 - wskaźnik bezrobocia w grupie osób niepełnosprawnych;
 - poziom wykształcenia osób niepełnosprawnych.
- Najpilniejszego zdiagnozowania wymagają, według przedstawicieli badanych instytucji, następujące problemy:
 - przemoc w rodzinie – skala przemocy fizycznej i psychicznej w małopolskich rodzinach;
 - sytuacja dzieci i młodzieży (oraz osób starszych) pozostawionych bez opieki w wyniku migracji zagranicznych rodziców – rzeczywista skala sieroctwa migracyjnego;
 - sytuacja osób niepełnosprawnych: niepełnosprawność intelektualna i fizyczna w środowisku lokalnym;

- skala uzależnienia od alkoholu oraz nowych technologii komunikacyjnych;
 - aktywność zawodowa grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- Na podstawie analizy zgromadzonego materiału empirycznego stworzono listę rekomendowanych obszarów badawczych. Znajduje się ona w kolejnej części raportu.
- Informacje, gromadzone i przetwarzane przez Obserwatorium, powinny być przekazywane zainteresowanym instytucjom w formie komunikacji bezpośredniej za pomocą szkoleń i konferencji. Wszystkie materiały powinny być umieszczane na stronie internetowej Obserwatorium. Raporty, zestawienia tabelaryczne i statystyczne przedstawiane w formie publikacji drukowanych, tracą stopniowo na atrakcyjności. Dostęp do informacji musi być prosty i skuteczny, co zapewnią szkolenia, konferencje oraz materiały umieszczane na stronie internetowej Obserwatorium.
- Obserwatorium, poza działalnością badawczą, powinno się skupić na szkoleniach z obszaru szeroko rozumianej metodologii badań empirycznych. Należy przede wszystkim przeprowadzić cykl szkoleń¹³ dotyczących diagnozy problemów społecznych. Na drugim miejscu, należy przeprowadzić szkolenia z zakresu ewaluacji projektów i programów społecznych. Szkolenia dotyczące identyfikacji i korzystania z zasobów informacyjnych cieszą się najniższym, spośród trzech wymienionych w ankiecie szkoleń, zainteresowaniem wśród badanych instytucji.
- W opracowaniu obszarów tematycznych do modułu dla projektu Biblioteki Zasobów Informacyjnych - tworzonego na podstawie Biblioteki Zasobów Informacyjnych Małopolskiego Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji (BZI MORPiE) - należy skorzystać z wiedzy i doświadczenia ekspertów z dziedziny polityki społecznej. Z badań ankietowych nie wyłoniły się wprost takie obszary.

¹³ Katalog trzech rodzajów szkoleń został zaproponowany przez zespół Obserwatorium.

Rekomendowane obszary badawcze

W oparciu o badanie ankietowe opracowano listę tematów badawczych z obszaru polityki społecznej. Lista została opracowana głównie na podstawie analizy pytań otwartych, które dotyczyły problemów społecznych, które do tej pory nie zostały dostatecznie zdiagnozowane, są nowe, wymagają cyklicznej aktualizacji oraz są ważne z punktu widzenia badanych na poziomie lokalnym (gmina i powiat) oraz organizacji pozarządowych.

Wielowymiarowa analiza warunków funkcjonowania rodziny

- Diagnoza sytuacji materialnej (skala ubóstwa)
- Przemoc w rodzinie
- Problemy rodzin wielodzietnych
- Diagnoza rodzin zastępczych
- Rozpoznanie problemów samotnych rodziców

Problemy dzieci i młodzieży w kontekście wykluczenia społecznego

- Sytuacja dzieci pozostawionych bez opieki rodziców w wyniku migracji zagranicznych (sieroctwo migracyjnych)
- Losy wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych
- Dzieci i młodzież w procesie transmisji ubóstwa
- Sytuacja dzieci w rodzinach zastępczych
- Przemoc w środowisku rówieśniczym
- Prostyucja nieletnich
- Problem molestowania seksualnego dzieci i młodzieży
- Formy i skala uzależnień wśród młodzieży

Kompleksowa diagnoza sytuacji osób niepełnosprawnych

- Statystyka osób niepełnosprawnych na poziomie gminy i powiatu z podziałem na stopień i typ niepełnosprawności
- Charakterystyka społeczno-demograficzna osób niepełnosprawnych
- sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy i edukacji – kwalifikacje i bariery
- warunki życia osób niepełnosprawnych

Wieloaspektowa diagnoza sytuacji osób starszych

- Charakterystyka społeczno-demograficzna małopolskich seniorów
- Warunki życia i potrzeby życiowe osób starszych
- Sytuacja osób starszych na rynku pracy
- Aktywizacja osób starszych
 - Uczestnictwo w kształceniu ustawicznym
 - Partycypacja w życiu stowarzyszeń i klubów działających na rzecz osób starszych